

ZBORNICA
KLINIČNIH
PSIHOLOGOV
SLOVENIJE

Smernice za sodnoizvedensko kliničnopsihološko delo na področju starševstva in skrbništva

ZBORNICA
KLINIČNIH
PSIHOLOGOV
SLOVENIJE

Smernice za sodnoizvedensko kliničnopsihološko delo na področju starševstva in skrbništva

Avtorji

Vera Slodnjak, Maja Glonar Vodopivec, Nada Hribar, Staša Kušar,
Bernarda Dobnik Renko, Tristan Rigler in Jana Kodrič

Urednica

Jana Kodrič

Jezikovni pregled

Jasna Zupan

Izdala

Zbornica kliničnih psihologov Slovenije

Zanjo

dr. Sana Čoderl Dobnik

Prva izdaja

Ljubljana, 2019

Publikacija je brezplačna.

info@klinikna-psihologija.si

www.klinikna-psihologija.si

Kataložni zapis o publikaciji (CIP)

pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=298799104

ISBN 978-961-94640-1-4 (pdf)

Kazalo

1. Uvod	3
2. Pristojnosti sodnega izvedenca kliničnopsihološke stroke na področju starševstva in skrbništva	3
3. Naloge sodnega izvedenca kliničnopsihološke stroke na področju starševstva in skrbništva	4
3.1. Ocenjevanje staršev	4
3.2. Ocenjevanje otrok	5
3.2.1. Otrokova želja o skrbništvu in stikih	6
3.3. Ocenjevanje odnosa med otrokom in starši	6
3.4. Posebne okoliščine ocenjevanja	6
3.4.1. Otrokovo odklanjanje stikov	6
3.4.2. Otroci s posebnimi potrebami	7
3.4.3. Starši z duševno boleznijo ali nižjimi intelektualnimi zmožnostmi	7
3.4.4. Druge značilnosti staršev in družine	7
4. Proces izdelave izvedenskega mnenja	8
4.1. Dogovor s sodiščem in priprava izdelave izvedenskega dela	8
4.2. Stik s preiskovancem in obveščeno soglasje	8
4.3. Kliničnopsihološko ocenjevanje	9
4.3.1. Različni viri podatkov	9
4.3.2. Psihološki ocenjevalni pripomočki	9
4.4. Struktura in obseg pregledov	10
4.5. Izvedensko mnenje	11
4.5.1. Priporočena struktura izvedenskega mnenja	12
4.6. Predstavitev ali dopolnitev izvedenskega mnenja	12
4.7. Najavljanje stroškov sodišču	12
4.8. Skrb za psihološko dokumentacijo	12
5. Sklepi	13
6. Literatura	14

1. Uvod

Sodno izvedenstvo kliničnopsihološke stroke na področju starševstva in skrbništva je namenjeno pomoči sodišču pri odločanju o psiholoških koristih otroka¹ v postopkih odločanja o zaupanju otrok v varstvo in vzgojo, določanju in spremembi stikov s starši², o omejitvi ali odvzemu stikov z njimi ali o odvzemu starševskih pravic in drugih ukrepov ob starševskih kršitvah varovanja pravic in koristi otrok. Sodišče imenuje sodnega izvedenca³ kliničnopsihološke stroke v postopkih odločanja o starševstvu in skrbništvu, kadar za odločanje v določeni sodni zadevi potrebuje strokovno znanje in izkušnje s področja klinične psihologije. Najpogosteje s svojim znanjem in izkušnjami klinični psihologi izvedenci sodelujejo v sodnih postopkih sporov med starši po prenehanju zakonske ali zunajzakonske zveze o vprašanih zaupanju otrok v varstvo in vzgojo ter izvajanju stikov otroka s starši.

Smernice za sodnoizvedensko kliničnopsihološko delo na področju starševstva in skrbništva predstavljajo pristojnosti, naloge in postopke dela na tem področju. Namenjene so kliničnim psihologom, ki kot izvedenci delujejo v sodnih postopkih na področju starševstva in skrbništva, sodnikom družinskih sodišč in drugim strokovnjakom, ki delujejo na področju zagotavljanja skrbi otrokom v družinskih sodnih zadevah.

2. Pristojnosti sodnega izvedenca kliničnopsihološke stroke na področju starševstva in skrbništva

Za sodnega izvedenca kliničnopsihološke stroke na področju starševstva in skrbništva je lahko imenovan strokovnjak, ki izpolnjuje zahtevane pogoje, kot jih opredeljuje *Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT)*.

Sodni izvedenec lahko postane diplomirani psiholog ali magister psihologije po bolonjskem programu, ki je opravil pripravništvo in strokovni izpit na področju zdravstva, končal specializacijo iz klinične psihologije ter je v okviru kliničnopsihološke prakse vsaj dve leti deloval na področju psihološkega ocenjevanja in psihoterapije otrok, mladostnikov in družin.

Sodni izvedenec kliničnopsihološke stroke na področju starševstva in skrbništva se stalno strokovno izpopolnjuje ter obvlada sodobna spoznanja kliničnopsihološke stroke in kliničnopsihološkega sodnega izvedenstva. Ima specifična znanja in praktične izkušnje s področij razvoja posameznika in družine, družinske dinamike (delovanja funkcionalnih in nefunkcionalnih družin), starševskih zmožnosti ter zmožnosti zadovoljevanja otrokovih potreb (starševanja), ocenjevanja psihopatologije otroštva, mladostništva in odraslosti, vpliva psiholoških in psihopatoloških dejavnikov na zmožnost starševstva ter psihologije travme (nasilja, zlorab, ločitev in drugih travmatskih dogodkov).

Izvedenec upošteva medosebno raznolikost (kulturno, narodnostno, versko, spolno ...) ter je pri svojem delu nediskriminatoren. Prepoznava lastne vrednote, omejitve in odzive ter se trudi delovati nepristransko in neodvisno. Spoštuje poklicne etične standarde in zakonske

1 Izraz otrok se uporablja za otroke in mladostnike.

2 Izraz starši se uporablja tudi za skrbnike.

3 Izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, se uporabljajo za vse spole.

predpise s področja delovanja. Za zagotavljanje kakovosti izvedenčevega dela, ohranjanje njegove nepristranskosti, nediskriminatornosti ter etično delovanje potrebuje izvedenec redno strokovno supervizijo.

Izvedenec deluje v okviru svojih pristojnosti. Kadar vprašanja sodišča presegajo njegove pristojnosti, je o tem dolžan takoj obvestiti sodišče in predlagati drugega ali dodatnega strokovnjaka.

Izvedenec je dolžan obvestiti sodišče, kadar pri svojem delu prepozna konflikt interesov ali dvojno vlogo v odnosu do preiskovanca (npr. psihoterapevtski odnos, znanstvo, sorodstvo s katerim od članov družine, ki naj bi jo ocenjeval).

3. Naloge sodnega izvedenca kliničnopsihološke stroke na področju starševstva in skrbništva

Izvedenčeva naloga je s svojim strokovnim znanjem odgovoriti na vprašanja sodišča o psihološkem delovanju staršev in otroka (npr. o njihovih zmožnostih prilagajanja, psiholoških prednostih, šibkostih in težavah, morebitnih posebnih potrebah ...), njihovih medosebnih odnosih in zmožnostih staršev za zadovoljevanje otrokovih potreb ter sodišču s svojim strokovnim znanjem pomagati pri odločanju v otrokovo največjo korist. Drugače kot pri kliničnem delu deluje klinični psiholog v vlogi izvedenca neodvisno od interesov posameznikov in ne deluje kot terapevt, ki bi posamezniku svetoval ali pomagal pri reševanju konflikta ali težav, temveč deluje v službi sodišča. Pri tem ne sme biti podvržen pritiskom, ki bi lahko vplivali na oblikovanje izvedenskega mnenja.

Naloge in obseg dela sodnemu izvedencu kliničnopsihološke stroke določi sodišče. Na osnovi kliničnopsihološkega izvedenskega mnenja, v katerem izvedenec ugotavlja in predstavi otrokove psihološke potrebe in zmožnosti staršev za njihovo zadovoljevanje, sodišče oblikuje svoje odločitve v otrokovo največjo korist. Izvedenec v okviru izdelave izvedenskega mnenja na osnovi strokovnega znanja, izkušenj in znanstveno podprtih metod ocenjevanja opravi celovito oceno otroka in drugih družinskih članov, njihovih medsebojnih odnosov ter morebitnih drugih dejavnikov, ki vplivajo na njihovo psihološko delovanje. V izvedenskem mnenju na osnovi psiholoških znanstveno utemeljenih teorij in metod ocenjevanja v kontekstu ocenjevanja posamezne družine in njenih življenjskih okoliščin predstavi in razloži svoje strokovne ugotovitve ter odgovori na vprašanja sodišča.

3.1. Ocenjevanje staršev

Kliničnopsihološko ocenjevanje v okviru izvedenskega dela na področju starševstva in skrbništva je usmerjeno na ocenjevanje starševskih spretnosti in zmožnosti za zadovoljevanje otrokovih potreb.

Izvedenec ocenjuje različne vidike starševskega delovanja:

- zadovoljevanje otrokovih potreb po varnosti, skrbi in negi, čustveni navezanosti, nadzoru, učenju šolskih in življenjskih veščin, učenju starosti ustrezne odgovornosti, samostojnosti in avtonomije, zagotavljanje ustreznih vzorov za oblikovanje spolne vloge ter izogibanje omalovaževanja in zapostavljanja;

- poglede in prepričanja staršev o otroku (njihova pričakovanja do otroka, prepoznavanje otrokovih potreb) ter odnosu med starši in otrokom;
- vzgojni slog staršev, načine in ustreznost postavljanja meja, načine krepitev želenih vedenj in postavljanje ter izvrševanje ustreznih posledic neželenih vedenj;
- odnose med starši, njihovo medsebojno komunikacijo in odločanje, podporo enega od staršev drugemu, vzdrževanje odnosa z drugim od staršev;
- duševno in telesno zdravje staršev ter njihovo psihosocialno prilagojenost: osebnostne, vedenjske in druge značilnosti staršev, ki vplivajo na njihovo vzgojo in zmožnost za zadovoljevanje otrokovih potreb (npr. morebitno nasilno vedenje ali zlorabe otroka ali partnerja, morebitna nezrelost v starševski vlogi, sposobnost za reševanje problemov, načrtovanje, stabilnost, fleksibilnost, vzdržljivost ...). Pri ocenjevanju specifičnih vidikov psihosocialne prilagojenosti staršev (npr. ocena tveganja za nasilno vedenje, duševne in osebnostne motnje staršev), ki presegajo pristojnosti izvedenca na področju starševstva in skrbništva, izvedenec sodniku predlaga imenovanje dodatnega izvedenca z ustreznimi pristojnostmi (npr. kliničnega psihologa za odrasle ali psihiatra);
- družinsko dinamiko;
- podporo, ki jo imajo starši v socialnem okolju: stari starši in drugi sorodniki, novi partnerji ali partnerke, šola in druge strokovne službe, delovno okolje staršev, možnosti za spremembo;
- starševske delovne obveznosti, urnike in druge socialnoekonomske dejavnike in okoliščine, ki imajo lahko učinek na zagotavljanje otrokovih potreb;
- pripravljenost staršev na sporazum: zmožnost dati otrokovim potrebam prednost pred svojimi, zmožnost za sodelovanje z drugim od staršev, psihološke veščine staršev za preprečevanje vpliva negativnih čustev do drugega od staršev in učinkovito izvajanje skupne skrbi za otroka;
- kulturne in etnične vplive, vrednote ter verska prepričanja vsakega od staršev, ki lahko vplivajo na starševske zmožnosti.

3.2. Ocenjevanje otrok

Izvedenec navadno ocenjuje naslednje vidike otrokovega delovanja:

- otrokove razvojne in psihosocialne značilnosti: spoznavni razvoj (intelektualne sposobnosti in specifične miselne in jezikovne sposobnosti, socialno kognicijo, sposobnost izražanja svojih želja in potreb, sposobnost prilagajanja, predvidevanje posledic ipd.), čustvovanje in razpoloženje (temperamentne značilnosti, sposobnost prenašanja ločitve od staršev in drugih stresov, odzivanje na izgube, nagnjenost k občutkom krivde), socialne veščine, prilagoditvene spretnosti, rutine, socialno vključenost otroka (odnosi z vrstniki, šolske in zunajšolske dejavnosti);
- morebitne posebne potrebe otroka;
- odnos otroka z vsakim od staršev, odnos otroka s sorojenci in drugimi družinskimi člani;
- otrokove želje v zvezi s skrbništvom in stiki, če jo želi in zmore izraziti (razlogi za preference, motiv za tako razmišljanje ter predvidevanje možnih posledic, skladnost otrokove preference z njegovimi potrebami in koristmi);
- morebitno podvrženost vplivanju staršev ali enega od njih.

3.2.1. Otrokova želja o skrbništvu in stikih

Otroci lahko jasno izrazijo želje, pri katerem od staršev želijo živeti, vendar je tako izražena želja lahko tudi v nasprotju z njihovimi trenutnimi in dolgoročnimi koristmi. Otrok lahko z izraženo željo ščiti enega od staršev, ki ga zaznava kot ranljivejšega, izbere tistega, s katerim se identificira ali se ga boji in se mu ne upa upreti, poskuša s svojo odločitvijo pomiriti konflikt med starši, njegova opredelitev pa je lahko tudi posledica procesa odtujevanja. Za presojanje otrokove preference je navadno potrebnih več srečanj ter več virov podatkov (npr. izpoved otroka, tehtanje argumentov v prid enega ali drugega od staršev, opazovanje njihove nebesedne medsebojne komunikacije, podatki drugih pomembnih oseb ...).

3.3. Ocenjevanje odnosa med otrokom in starši

V odnosu med starši in otrokom izvedenec ocenjuje:

- starševske veščine: vzgojne metode in prepričanja, postavljanje meja, kadar je to potrebno, zmožnosti nadziranja otroka, pozornost staršev in sposobnost odzivanja na otrokove potrebe, način komunikacije, primernost izbora dejavnosti, igre in igrač, zmožnost staršev za besedno in nebesedno izražanje čustev, spoštljivost do otroka. Posebno pozoren mora biti na morebitne znake neprimerne ravnanja, zanemarjanja ali zlorabe;
- razvojne potrebe otroka, pričakovanja staršev glede razvojno pričakovanih vedenj otroka, podporo staršev otrokovemu razvoju in samospoštovanju, močne in šibke lastnosti otroka;
- slog navezanosti otroka na enega od staršev in morebitno škodljivost ločitve otroka od staršev;
- čustveno povezanost otroka in staršev: znake vzajemne povezanosti, morebitni strah ali ambivalenco otroka v odnosu do staršev.

3.4. Posebne okoliščine ocenjevanja

3.4.1. Otrokovo odklanjanje stikov

Nekateri otroci v konfliktnih družinskih odnosih in sodnih sporih izražajo izrazito in izključno pozitiven odnos do enega od staršev, medtem ko so do drugega izrazito odklonilni in z njim ne želijo nobenega stika. Takšno odklanjanje enega od staršev je lahko povezano z resničnimi negativnimi izkušnjami z enim od staršev, ki ga otrok odklanja (npr. čustvene, fizične ali spolne zlorabe otroka ali bližnjih, druge slabe izkušnje z njim zaradi bolezni, odvisnosti, duševne motnje ...), lahko gre za normalne odzive otroka ob ločitvi in spremenjenih življenjskih okoliščinah, za katere potrebuje čas, da se jim prilagodi (predvsem pri otrocih, ki imajo težavnejši temperament, so plašnejši ali bolj kljubovalni), lahko je posledica otrokovega odzivanja na konfliktno družinsko situacijo (otrok lahko npr. poskuša zaščititi tistega od staršev, ki ga zaznava kot šibkejšega, izraža naklonjenost do tistega, s katerim je bolj povezan, ali se poskuša s svojim vedenjem izogniti sporom) ali spremenjenih življenjskih okoliščin (npr. navzočnost novega partnerja), z odklanjanjem se lahko poskuša otrok izogniti neustreznim pričakovanjem ali zahtevam enega od staršev ali uveljaviti svoje zahteve, lahko pa je odklanjanje tudi posledica namernega ali nenamernega vplivanja enega od staršev (npr. neprimerno ali žaljivo govorjenje enega od staršev proti drugemu, oviranje in preprečevanje stikov idr.). Naloga izvedenca je, da v okoliščinah otrokovega odklanjanja odnosa z enim od staršev razišče in pojasni vzroke za to ter predlaga možne rešitve.

3.4.2. Otroci s posebnimi potrebami

Izvedenec je pri pregledu otroka pozoren tudi na njegove morebitne posebne potrebe in ustrezno prilagodi metode dela (morebitnim težavam pri sporazumevanju in razumevanju vprašanj, omejenim spominskim sposobnostim ali sposobnostim vzdrževanja pozornosti, težavam pri razumevanju časovnih odnosov in odnosov med ljudmi, presojanju namer ljudi in posledic svojih dejanj ali odločitev ...) ter oceni, kako se vsak od staršev odziva na otrokove potrebe in mu zagotavlja potrebno skrb.

Pri presojanju zmožnosti prilagajanja staršev otrokovim posebnim potrebam je izvedenec pozoren tudi na to, kako in koliko vsak od staršev sprejema in razume otrokovo stanje ter svoja pričakovanja in vedenje prilagaja otrokovim zmožnostim ter kakšne so zmožnosti vsakega od staršev za obvladovanje stresov, ki jih prinašajo otrokove posebne potrebe. Oceni, ali otrokovo stanje zahteva posebne oblike šolanja (npr. ali je treba otroka voziti v posebno ustanovo, kako starši sodelujejo pri pripravi individualiziranega programa vzgoje in izobraževanja, ali otrok potrebuje posebno varstvo po pouku oz. dopoldanskem varstvu ...) ali zdravljenja (pogostost in lokacija terapevtskih obravnav, terapevtske vaje, ki jih je treba izvajati doma, stroški medicinskih in drugih terapij ...), kakšne so otrokove zmožnosti potovanja od enega od staršev k drugemu in prilagajanja na spremembe ter koliko se je vsak od staršev sposoben prilagajati in sodelovati z drugim pri prilagajanju otrokovim posebnim potrebam.

3.4.3. Starši z duševno boleznijo ali nižjimi intelektualnimi zmožnostmi

Izvedenec oceni, koliko duševna motnja ali nižje intelektualne zmožnosti staršev vplivajo na njihovo izpolnjevanje starševskih nalog in odnos z otrokom. Pri ocenjevanju staršev z duševno boleznijo ali nižjimi intelektualnimi zmožnostmi ocenjuje tudi vrsto in raven potrebne in zagotovljene podpore staršem pri izpolnjevanju starševskih nalog v ožjem in širšem okolju (npr. učenje dnevnih in starševskih spretnosti, podpora pri zagotavljanju spodbudnih razmer za otrokovo učenje in razvoj ...) ter pripravljenost staršev za sprejemanje te podpore oz. zdravljenja.

3.4.4. Druge značilnosti staršev in družine

Posebne okoliščine predstavlja tudi ocenjevanja družin, v katerih zaznavamo fizično, psihično ali spolno nasilje, zanemarjanje otrok, telesne bolezni staršev in/ali otrok, vedenjske in osebnostne motnje staršev idr. V teh primerih izvedenec ocenjuje tudi učinek teh okoliščin na starševske zmožnosti.

Kadar izvedenec presodi, da sam ne more odgovoriti na vsa vprašanja sodišča, predlaga sodišču imenovanje dodatnega izvedenca (npr. specialista klinične psihologije za odrasle, specialista psihiatra, specialista otroške in mladostniške psihiatrije, nevrologa ...).

4. Proces izdelave izvedenskega mnenja

4.1. Dogovor s sodiščem in priprava izdelave izvedenskega dela

Sodelovanje izvedenca s sodiščem se navadno začne s sklepom o imenovanju in s sprejemom izvedenske naloge. Priporočljivo je, da sodišče pred imenovanjem izvedenca stopi z njim v stik po telefonu ali elektronski pošti in se pozanima, ali je izvedenec pristojen za določeno izvedensko delo in v kolikšnem času ga lahko opravi. Sodišče v sklepu opredeli naloge in vprašanja izvedencu ter določi rok za izdelavo izvedenskega mnenja. Kadar potrebuje izvedenec za opravljanje izvedenskega dela soglasje delodajalca, se s sodiščem dogovori, da pred imenovanjem pridobi soglasje delodajalca.

Izvedenec prouči sklep z opredeljenimi nalogami in vprašanji ter prejeto dokumentacijo (sodni spis). Kadar presodi, da dokumentacija ni popolna in bi za izdelavo izvedenskega mnenja potreboval več podatkov (npr. kadar bi potreboval dovoljenje za pregled dodatnih oseb, zbiranje dodatne dokumentacije ipd.), stopi v stik s sodiščem ter se dogovori za morebitno dopolnitev sklepa. Izvedenec sam, brez soglasja sodišča, ne pridobiva dodatne dokumentacije, zlasti ne le od ene stranke. Kadar izvedenec ugotovi, da bo zaradi specifičnosti vprašanj potreboval pri izdelavi izvedenskega mnenja sodelovanje drugega strokovnjaka (npr. specialista klinične psihologije za odrasle, specialista psihiatra, specialista otroške in mladostniške psihiatrije), o tem obvesti sodišče in predlaga imenovanje dodatnega strokovnjaka.

Skladno z vsebino in obsegom izvedenske naloge izvedenec pripravi časovni načrt dela ter določi termine za preglede posameznih preiskovancev (staršev in otrok) ter skupna srečanja, namenjena ocenjevanju njihovih medsebojnih odnosov. Kadar je treba, predvidi tudi termine za zbiranje podatkov od drugih pomembnih oseb. Kadar presodi, da mu mnenja ne bo uspelo izdelati v roku, ki ga je določil sodnik, zaprosi sodišče za podaljšanje roka in predlaga rok, v katerem bo mnenje lahko izdelal.

4.2. Stik s preiskovancem in obveščeno soglasje

Izvedenec stopi v stik s preiskovanci s pisnim vabilom (po navadni ali elektronski pošti) ali po telefonu. Pojasni jim namen izvedenskega dela in njegov predvideni potek. Razloži jim naravo in postopek ocenjevanja, ki navadno vključuje intervjuje s posameznimi preiskovanci, uporabo kliničnopsiholoških ocenjevalnih pripomočkov, opazovanje medsebojnih odnosov, in kadar je treba, tudi zbiranje podatkov od drugih virov.

Izvedenec preiskovancem pojasni, da je njegova zaupnost pri izdelavi izvedenskega mnenja omejena, saj bo v svojem mnenju upošteval vse podatke, za katere meni, da so pomembni za oblikovanje mnenja in odgovorov na vprašanja sodišča. Pojasni, da je izvedensko mnenje integracija različnih podatkov, zato morda ne bo skladno s pogledom posameznega preiskovanca. Pojasni, da bo ob morebitnem razkritju podatkov, o katerih je poklicno dolžan poročati (npr. razkritje zlorabe otroka, družinskega nasilja), o tem obvestil pristojne organe. Pojasni, da je njegovo delo omejeno na zbiranje podatkov, potrebnih za izdelavo izvedenskega mnenja ter s tem drugačno od njegovega siceršnjega kliničnopsihološkega ocenjevanja ali terapevtskega dela.

Kadar izvedenec zbira potrebne podatke od pomembnih drugih oseb, jih mora seznaniti, da bodo njihove izjave ali drugi podatki uporabljeni pri izdelavi izvedenskega mnenja in predstavljeni udeleženi na sodišču.

4.3. Kliničnopsihološko ocenjevanje

4.3.1. Različni viri podatkov

Za oblikovanje celovite slike o delovanju posameznika (njegovih psiholoških značilnostih, prednostih in šibkosti) in medsebojnem delovanju družinskih članov izvedenec za izdelavo izvedenskega mnenja uporabi različne načine in vire podatkov (t. i. klinična metoda dela). S tem poveča zanesljivost in veljavnost svojih ugotovitev, mnenja in priporočil.

Poleg podatkov iz sodnega spisa se izvedenec pri svojem delu opira tudi na poročila drugih strokovnjakov (npr. zdravniških izvidov, poročil šole, poročil strokovnjakov centrov za socialno delo ...).

Osrednji del izvedenskega dela predstavljajo neposredni pregledi preiskovancev. Le-ti navadno vključujejo individualne preglede vsakega od staršev oz. drugih otroku pomembnih oseb, pregled otroka (ali vsakega od otrok, kadar jih je več) in opazovanje njihovih medsebojnih odnosov. Pregledi posameznih preiskovancev so sestavljeni iz intervjujev z njimi, uporabe različnih psiholoških ocenjevalnih pripomočkov, to je standardiziranih psiholoških testov, ocenjevalnih lestvic in vprašalnikov (npr. za ocenjevanje osebnostnih značilnosti, kognitivnih ali razvojnih značilnosti ...) in iz neposrednega opazovanja vedenja preiskovancev med pregledom.

Opazovanje medsebojnega odnosa med različnimi preiskovanci navadno poteka v prostorih, v katerih izvedenec opravlja svoje delo, redkeje pa v naravnem okolju (npr. na otrokovem domu, v vrtcu, šoli ipd.).

Za pridobitev celostne slike o posameznem preiskovancu ali medsebojnih odnosih med preiskovanci izvedenec lahko opravi preglede (uporabi intervjuje in/ali psihološke ocenjevalne pripomočke) tudi z drugimi pomembnimi osebami (npr. vzgojitelji, učitelji, starimi starši, novimi partnerji staršev, terapevti, trenerji ...).

V redkih primerih, ko neposredni postopki ocenjevanja posameznika v okviru izdelave izvedenskega mnenja niso izvedljivi, izvedenec lahko izdela izvedensko mnenje na osnovi posrednih virov podatkov (npr. sodnega spisa, poročil, podatkov drugih oseb) in strokovnega znanja, vendar mora pri tem opozoriti sodišče na omejeno zanesljivost in veljavnost svojega mnenja.

4.3.2. Psihološki ocenjevalni pripomočki

Psihološki ocenjevalni pripomočki (psihološki testi, ocenjevalne lestvice in vprašalniki), imenovani tudi psihodiagnostična sredstva ali na splošno psihološki testi, so standardizirani postopki za objektivno, zanesljivo in veljavno vzorčenje, opisovanje in ocenjevanje posameznikovih vedenj in lastnosti, pri čemer so posameznikovi dosežki izraženi s kvantitativnimi vrednostmi, ki jih lahko med seboj primerjamo.

Večina psiholoških ocenjevalnih pripomočkov, ki se uporabljajo za psihološko ocenjevanje pri sodnoizvedenskem delu na področju starševstva in skrbništva, je bila razvitih za klinično prakso. Le redki so bili razviti specifično za področje sodnoizvedenskega ocenjevanja ali imajo normativne podatke za posameznike, udeležene v družinskih sporih. Izvedenec psihološke ocenjevalne pripomočke pri izvedenskem delu uporablja kot enega od virov podatkov, njihove rezultate pa interpretira v povezavi s podatki, zbranimi iz drugih virov na osnovi znanstvenih

spoznanj in strokovnega znanja. Zgolj uporaba psiholoških ocenjevalnih pripomočkov kot edinega vira podatkov v procesu psihološkega izvedenskega ocenjevanja je nezadostna. Pri interpretaciji podatkov, dobljenih z uporabo psiholoških ocenjevalnih pripomočkov, izvedenec upošteva specifične okoliščine njihovega pridobivanja in oceni njihovo veljavnost (npr. okoliščine sodnih sporov lahko vplivajo na posameznikovo (samo)ocenjevanje, zaradi česar imajo odstopajoči dosežki lahko drugačen pomen kot v drugačnih okoliščinah).

Izvedenec je pri izboru psiholoških ocenjevalnih pripomočkov avtonomen. Njegova izbira je utemeljena s primernostjo izbranega pripomočka namenu in cilju ocenjevanja ter z razvojnimi značilnostmi obravnavanega posameznika, psihometričnimi značilnostmi (zanesljivostjo, veljavnostjo, normativnimi podatki) posameznega ocenjevalnega pripomočka ter z izvedenčevim znanjem in izkušnjami, ki jih ima z zbiranjem in interpretiranjem podatkov z določenim ocenjevalnim pripomočkom.

Ker so za interpretacijo dosežkov uporabljenih psiholoških ocenjevalnih pripomočkov potrebna specifična strokovna znanja (poleg znanj s področja, ki ga posamezni psihološki ocenjevalni pripomoček ocenjuje, tudi znanja o načinih psihološkega merjenja in lastnostih psiholoških merskih pripomočkov ter interpretiranja njihovih podatkov), njihovih dosežkov ne morejo in ne smejo interpretirati laiki, njihova popularizacija v javnosti pa je prepovedana tako z vidika spoštovanja etičnih načel psihološke stroke kot tudi zaradi avtorskih pravic, izvedenec dosežkov (t. i. testnih protokolov) ne prilaga svojemu mnenju in ne predstavlja na sodišču. Enako velja za zapisnik intervjuja s preiskovanci. Izvedenec v izvedenskem mnenju poda na osnovi znanstvenih spoznanj in strokovnega znanja utemeljeno interpretacijo posameznikovih dosežkov psiholoških ocenjevalnih pripomočkov in podatkov iz intervjujev v kontekstu vseh v postopku izdelave izvedenskega mnenja zbranih podatkov.

4.4. Struktura in obseg pregledov

Preglede v okviru izdelave izvedenskega mnenja na področju starševstva in skrbništva izvedenec lahko opravi v enem ali več zaporednih srečanjih v daljšem časovnem obdobju. Izvedenec preglede načrtuje glede na značilnosti in okoliščine posamezne družine in izvedenske naloge (npr. vsebina izvedenske naloge in vprašanja sodišča, število pregledovancev, njihovi medsebojni odnosi, starost otrok, oddaljenost od kraja pregledovanja itd.).

Priporočeno je, da izvedenec najprej opravi preglede staršev. Navadno najprej opravi pregled enega in nato drugega od staršev, v nekaterih okoliščinah pa izvedenec lahko opravi tudi skupni pregled s starši. Pregled izvedenca z vsakim od staršev mora trajati dovolj dolgo (v enkratnem srečanju ali več zaporednih srečanjih), da zbere dovolj podatkov za oblikovanje mnenja. V intervjujih se usmeri tako na zbiranje podatkov iz osebne zgodovine vsakega od staršev in zgodovine partnerskega odnosa med starši kot na zbiranje podatkov o otroku (njegovem razvoju, osebnostnih značilnostih, potrebah, zmožnostih ...) ter medsebojnih odnosih otroka z drugimi družinskimi člani.

Pregled otroka (njegovih razvojnih značilnosti, potreb in zmožnosti ter starosti prilagojenega intervjuja o doživljanju družinske situacije, njegovih željah o prihodnji ureditvi stikov ...), ki ga izvedenec lahko opravi v enem ali več srečanjih, praviloma poteka brez staršev ali drugih oseb, saj bi njihova navzočnost lahko pomenila odmik od standardnega postopka ocenjevanja ter s tem vplivala na zanesljivost in veljavnost zbranih podatkov.

Izvedenec navadno opravi tudi skupno srečanje otroka z vsakim od staršem, v katerem ocenjuje otrokov odnos z vsakim od staršev. Tudi opazovanja medsebojnih odnosov otroka s starši lahko potekajo v enem ali več zaporednih srečanjih.

Kadar je v družini več otrok, lahko izvedenec opravi skupni intervju z vsemi otroki, potem pa še preglede otrok in opazovanja njihovega odnosa z vsakim od staršev.

Kadar je treba, izvedenec opravi tudi preglede drugih za otroka pomembnih oseb (npr. starih staršev, novih partnerjev ...).

4.5. Izvedensko mnenje

Izvedensko mnenje o psihološkem delovanju ocenjevanih posameznikov, njihovih medsebojnih odnosih in zmožnostih staršev za zagotavljanje starševskih nalog temelji na podatkih, zbranih v procesu psihološkega ocenjevanja, ki jih izvedenec analizira, interpretira in medsebojno poveže ter razloži na osnovi znanstvenih spoznanj in strokovnega znanja v kontekstu njihovih življenjskih okoliščin ter oblikuje priporočila, na osnovi katerih bo sodišče lahko presojalo v otrokovo največjo korist.

V izvedenskem mnenju izvedenec predstavi vse podatke, na osnovi katerih oblikuje svoje sklepe, odgovore in priporočila. Pri oblikovanju priporočil in predlogov izvedenec upošteva odnos med starši, odnos med otrokom in vsakim od staršev (navezanost, komunikacija, odzivnost na potrebe otroka ipd.), preteklo skrb vsakega od staršev za otroka (izkušnje s kontinuirano skrbjo za otroka, vzgojni slog, način discipliniranja ...), lastnosti otroka (razvojna stopnja, prilagoditvene spretnosti, morebitne posebne potrebe, šolanje ...), lastnosti staršev (osebnost, telesno in duševno zdravje ...), značilnosti družinskega okolja (odnos med sorojenci, navade, vrednote, način reševanja konfliktov, vera ...), socialno-demografske dejavnike (sorojenci, oddaljenost bivališča staršev, socialna mreža ...), otrokovo izraženo preferenco, morebitno odtujevanje in druge pomembne dejavnike. Medsebojno sovplivanje naštetih dejavnikov je kompleksno in njihovega spreminjanja v prihodnosti ni mogoče predvideti, zato je dolgoročna napoved družinskih odnosov težavna. Izvedenec v svojem mnenju primerja razvojne potrebe otroka in zmožnosti vsakega od staršev za njihovo zadovoljevanje ter pojasni, pri katerem od staršev bodo otrokove potrebe bolj zadovoljene.

Izvedensko mnenje mora biti napisano v razumljivem jeziku, brez žargonskih izrazov, ki si jih laiki lahko napačno razlagajo. V mnenju se izvedenec skuša izogniti navedbam, ki bi jih preiskovanci doživeli kot žaljive, ki bi spodbujale k nadaljevanju spora med starši ali bi lahko imele negativen učinek na odnos med starši in otrokom. Izvedenska mnenja niso psihološka poročila, kakršna poznamo v klinični praksi. V njih morajo biti predstavljene starševske zmožnosti in dejavniki, ki vplivajo nanje, medtem ko diagnostične opredelitve posameznikovih duševnih stanj v njih navadno niso potrebne. Praviloma izvedenec v mnenju opisuje le tiste osebnostne lastnosti, ki vplivajo na starševske zmožnosti. Kadar izvedenec v mnenju navaja diagnostične opredelitve ali opisuje osebnostne značilnosti, jih natančneje razloži in pojasni, kako le-te vplivajo na starševske zmožnosti vsakega od staršev. Izvedenec lahko na koncu mnenja citira vire in strokovno literaturo, ki jo je uporabil pri izdelavi mnenja.

4.5.1 Priporočena struktura izvedenskega mnenja

- Podatki o izvedencu,
- sklep o imenovanju in naloge izvedenca,
- osnovni podatki o preiskovancih (in družinskih članih),
- pregled podatkov v spisu ali opis problema,
- potek dela: pregled sodnega spisa in pridobivanje dodatne dokumentacije, pregledi preiskovancev (s kom, kdaj, kje, koliko časa), ocenjevalni postopki (intervjuji, uporabljeni psihološki ocenjevalni pripomočki, opazovanje),
- povzetek ugotovitev pregledov staršev in morebitnih drugih pomembnih oseb: povzetek intervjuja, osebnostne značilnosti v povezavi s starševstvom, ocena zmožnosti za zadovoljevanje otrokovih potreb,
- povzetek ugotovitev pregledov otroka ali otrok: razvojne in osebnostne značilnosti, psihosocialno funkcioniranje, odnos do vsakega od staršev,
- povzetek podatkov drugih virov,
- razlaga ugotovitev in odgovori na vprašanja sodišča,
- priporočila.

4.6. Predstavitev ali dopolnitev izvedenskega mnenja

Sodišče lahko izvedenca povabi na ustno predstavitev ali dopolnitev izvedenskega mnenja tudi več mesecev po oddaji izvedenskega mnenja. Sodišče lahko od izvedenca zahteva pisno dopolnitev mnenja, pri čemer je pomembno, da sodišče zastavi vprašanja, na katera naj izvedenec odgovori v dopolnilnem mnenju. Izvedenec se na ustno predstavitev ali dopolnitev mnenja pripravi in pisno dopolnitev mnenja naredi enako skrbno, kot je izdelal osnovno izvedensko mnenje. Kadar izvedenec ob predlaganem terminu ne more priti na ustno predstavitev ali dopolnitev mnenja oz. ne more izdelati pisne dopolnitve izvedenskega mnenja do določenega roka, o tem obvesti sodišče in se dogovori za ustrezen drug termin.

4.7. Najavljanje stroškov sodišču

Izvedenec po izdelavi izvedenskega mnenja, njegovi ustni predstavitvi ali dopolnitvi sodišču odda natančen razrez stroškov, iz katerega je razviden obseg in vsebina opravljenega dela, skladno s *Pravilnikom o sodnih izvedencih in sodnih cenilcih*.

4.8. Skrb za psihološko dokumentacijo

Izvedenec je dolžan varovati zaupnost podatkov o preiskovancih, pridobljenih v okviru izdelave izvedenskega mnenja, ter jih hraniti v okviru zakonskih določil in standardov poklicne etike.

Psihologi izvedenci so skladno s kodeksom poklicne etike dolžni skrbno varovati in shranjevati psihološke ocenjevalne pripomočke in dosežke posameznika ter jih varovati pred razkrivanjem nepsihologom. Psiholog lahko posreduje posameznikove dosežke psiholoških ocenjevalnih preizkusov le drugemu psihologu, pri čemer mora biti le-ta ustrezno usposobljen in dosežkov ne sme interpretirati brez upoštevanja vseh ostalih podatkov, pridobljenih na druge načine v postopku psihološkega ocenjevanja. Razkrivanje psiholoških ocenjevalnih pripomočkov in njihovih dosežkov nepsihologom predstavlja tveganje zlorab in napačnih interpretacij posameznikovih dosežkov ter ogroža celovitost posameznega psihološkega ocenjevalnega pripomočka. Takšno ravnanje ima lahko pomemben in

trajen negativen učinek na uporabo določenega ocenjevalnega pripomočka v prihodnje, psihološko stroko in javno dobro.

5. Sklepi

Sodno izvedenstvo na področju starševstva in skrbništva sodi med najzahtevnejša področja psihološkega izvedenstva. Od kliničnega psihologa izvedenca zahteva obsežno specializirano znanje in praktične izkušnje. Izvedenčevo delo je namenjeno sodišču, ki odloča o otrokovi največji koristi. Le-ta je relativno splošno opredeljena kot življenjske okoliščine, v katerih bodo ustrezno zadovoljene potrebe posameznega otroka. Izvedenec sodišču pomaga s svojim strokovnim znanjem pri ocenjevanju psihološkega delovanja staršev in otrok, njihovih medosebnih odnosih in učinku starševskih psiholoških značilnosti na zadovoljevanje otrokovih potreb in zagotavljanje spodbudnih razmer za njegov razvoj.

Ocenjevanje družinskih odnosov in procesov je izredno kompleksno, dolgoročno napoved kompleksnih družinskih odnosov pa težavna. Ocenjevanje je zelo zahtevno, obsežno in dolgotrajno. Navadno izvedenec ocenjuje najmanj tri osebe, njihove pretekle, sedanje in prihodnje medsebojne odnose ter spreminjajoče se družinske organizacije. Svoje ugotovitve in odgovore na vprašanja sodišča, podprte z znanstveno utemeljenimi spoznanji in strokovnimi izkušnjami, predstavi v izvedenskem mnenju, ki pomembno vpliva na življenje vseh družinskih članov, tako otrok kot staršev.

Pri svojem delu mora izvedenec ohranjati profesionalno objektivnost in osebnostno integriteto, kljub stalni izpostavljenosti podrobnemu preverjanju, oporekanju, nezadovoljstvu, včasih pa tudi sovraštvu in izkrivljenim predstavam in obtožbam vsaj ene od strank v postopku.

6. Literatura

- American Psychological Association. (2010). Guidelines for child custody evaluations in family law proceedings. *The American Psychologist*, 65(9), 863–867.
- Baum, S., Gray, G. in Stevens, S. (2010). *Good Practice Guidance for Clinical Psychologists when Assessing Parents with Learning Disabilities*. Pridobljeno 15. 11. 2018 s <http://www.bps.org.uk>.
- British Psychological Society, & Family Justice Council. (2016). *Psychologists as expert witnesses in the Family Courts in England and Wales: Standards, competencies and expectations*. Guidance from the Family Justice Council and the British Psychological Society. Pridobljeno 15. 11. 2018 s <https://www1.bps.org.uk/>.
- Društvo psihologov Slovenije. (2018). *Kodeks poklicne etike psihologov*. Pridobljeno 15. 11. 2018 s http://www.dps.si/wp-content/uploads/2018/06/KPE_2018.pdf.
- Gould, J. W. in Martindale, D. A. (2009). *The Art and Science of Child Custody Evaluations*. New York: The Guilford Press.
- Herman, S. P., Dunne, J. E., Ayres, W., Arnold, V., Benedek, E., Benson, R. S., ... Miles, C. M. (1997). Practice parameters for child custody evaluation. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36(10), 575–685.
- International Test Commission. (2006). *Mednarodne smernice za uporabo testov*. Pridobljeno 15. 11. 2018 s <http://www.dps.si/wp-content/uploads/2018/07/SmerniceZaTeste.pdf>.
- Koocher, G. P. (2006). Ethical Issues in Forensic Assessment of Children and Adolescents. V S. N. Sparta in G. P. Koocher (ur.), *Forensic Mental Health Assessment of Children and Adolescents* (str. 46–63). Oxford: Oxford University Press.
- Mathews, R. in Pratt, C. (2016). For the Greater Good: Protection of Psychological Test Material. *Psychiatry, Psychology and Law*, 23(6), 842–848.
- Pravilnik o sodnih izvedencih in sodnih cenilcih (Uradni list RS, št. 88/10, 35/13 in 50/15) Pridobljeno 15. 11. 2018 s <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV10228>.
- Rohrbaugh, J. B. (2008). *A Comprehensive Guide to Child Custody Evaluations: Mental Health and Legal Perspectives*. New York: Springer.
- Sparta, S. N. in Stahl, P. M. (2006). Psychological Evaluation for Child Custody. V S. N. Sparta in G. P. Koocher (ur.), *Forensic Mental Health Assessment of Children and Adolescents* (str. 203–229). Oxford: Oxford University Press.
- Valerio, C. in Beck, C. J. (2017). Testing in child custody evaluations: An overview of issues and uses. *Journal of Child Custody*, 9418(4), 260–280.
- Weithorn, L. A. (2006). The Legal Contexts of Forensic Assessment of Children and Families. V S. N. Sparta in G. P. Koocher (ur.), *Forensic Mental Health Assessment of Children and Adolescents* (str. 11–29). Oxford: Oxford University Press.
- Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (Uradni list RS, št. 22/2018). Pridobljeno 20. 12. 2018 s <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2018-01-0944?sop=2018-01-0944>.